

**ЯШИЛ ИҚТИСОДИЁТ – МАМЛАКАТИМИЗ КЕЛАЖАГИНИ
БЕЛГИЛОВЧИ МУҲИМ ЙЎНАЛИШ**

Пардаев Мамаюнус Қаршибаевич

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти профессори,
иқтисодиёт фанлари доктори, Элек. Почта: pardaev_mk@mail.ru
Тел: (+998) 977930048.

Муҳаммедов Мурод Муҳаммедович

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти профессори,
иқтисодиёт фанлари доктори, Тел: (+998) 915243555

Пардаева Озода мамаюнусовна

Тошкент Давлат иқтисодиёт университети
Самарқанд филиали кафедраси мудири, PhD

Аннотация: мақолада яшил иқтисодиётнинг мамлакатимиз келажагини белгиловчи муҳим йўналиш эканлиги асосланган. Мақолада яшил иқтисодиётнинг назарий масалалари ўрганилиб, унинг таърифи ишлаб чиқилган. Ушбу иқтисодиётни шакллантириш учун ўнбита устувор вазифалар белгилаб берилган.

Калит сўзлар: яшил иқтисодиёт, яшил макон, стратегия, таракқиёт стратегияси, газ, электр энергия.

**ЗЕЛЕНАЯ ЭКОНОМИКА – ВАЖНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ,
ОПРЕДЕЛЯЮЩЕЕ БУДУЩЕЕ НАШЕЙ СТРАНЫ**

Пардаев Мамаюнус Каршибаевич
Муҳаммедов Мурод Муҳаммедович
Пардаева Озода Мамаюнусовна.

Аннотация: статья основана на том, что зеленая экономика является важным направлением, определяющим будущее нашей страны. В статье исследованы теоретические вопросы зеленой экономики и разработано ее определение. Для формирования этой экономики определены семь приоритетных задач.

Ключевые слова: зеленая экономика, зеленое пространство, стратегия, стратегия развития, газ, электроэнергия.

**GREEN ECONOMY - AN IMPORTANT DIRECTION
DETERMINING THE FUTURE OF OUR COUNTRY**

Pardaev Mamayunus Karshibaevich
Muhammedov Murod Muhammedovich
Pardaeva Ozoda Mamayunusovna.

Abstract: the article is based on the fact that the green economy is an important direction determining the future of our country. The article examines the theoretical

issues of the green economy and develops its definition. Seven priority tasks are defined for the formation of this economy.

Keywords: green economy, green space, strategy, development strategy, gas, electricity.

Кириш. Мавзунинг долзарблиги. Бугунги глобаллашув ва интеграциялашув жараёнида дунёда содир бўлаётган мураккат геосиёсий вазият, энергия ва сув ресурсларининг тақчиллиги, озиқ-овқатга эҳтиёжнинг ошиб бориши натижасида вужудга келган озиқ-овқат хавфсизлиги масаласи, иқтисодий-ижтимоий ҳаётдаги кескин ўзгаришлар мамлакатимизда амалга оширилаётган кенг кўламли ислохотларни изчиллик билан давом эттиришни тақозо қилмоқда. Ушбу ҳолатларни инобатга олиб, Шавкат Мирзиёев 2025 йилни юртимизда “Атроф-муҳитни асраш ва “яшил” иқтисодиёт йили” деб эълон қилишни таклиф этди. Бу борадаги муҳим вазифалар кўрсатиб ўтилди. Чунки бунга объектив эҳтиёж бор эди. Булардан бири Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2022 йил 20 декабрдаги Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномасида қайд этганиддек: “Кўп йиллар давомида янги газ конларига инвестиция киритилмагани, электр ва газ тармоқлари модернизация қилинмагани ҳам айна ҳақиқат. Оқибатда тизимда аниқ ҳисоб-китоб йўқлиги, катта йўқотишлар оддий ҳолга айланиб қолган эди”¹. Бунини шу йилнинг январ ойида мамлакатимизга кириб келган совуқ оқимнинг осоратларида ҳам яққол кўринди. Ушбу қисқа вақтда халқимиз ғоят мураккаб ва синовли даврни бошидан кечирди. Эндиликда электр ва газ тармоқларини ривожлантириш бевосита “яшил иқтисодиёт” талабидан келиб чиқиб амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2022 йил 20 декабрдаги Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномасида ушбу вазифаларни амалга ошириш учун “Табиатимизни асраб-авайлаш, сув, ҳаво ва атроф-муҳитни тоза тутиш келгуси йилда ҳар бир маҳалла аҳолисининг маданияти ва амалий ҳаракатига айланиши керак. Бу борада мавжуд вазиятни ижобий томонга ўзгартириш учун экология ва атроф-муҳитни асраш бўйича саъй-ҳаракатларимизни, хусусан, **“Яшил макон” умуммиллий лойиҳаси** доирасидаги ишларимизни кучайтирамыз”², деб таъкидланган. Кўришиб турибдики, жорий 2023 йилда ҳар бир маҳалла аҳолисининг маданияти ва амалий ҳаракатига айланиши лозим экан. Демак, мамлакатимизда “яшил иқтисодиёт”ни шакллантиришда бирорта киши четда қолмайди. Ушбу ишга ҳамма масъул.

Мамлакатимизнинг келгуси тараққиётига ҳар бир йўналиш бўйича чуқур ўйланган чора-тадбирларни ишлаб чиқиш, унга мавжуд имкониятлардан самарали фойдаланиш, ҳар бир сарфланадиган инвестиция маблағларини ҳалол покира ишлатиш орқали машаққатли, жасоратли ва ҳалол меҳнат билан эришилади. Ушбу масалаларни ҳал қилиш бўйича муҳтарам Президентимиз олти йўналишни белгилаб берди. Ушбу йўналишларнинг бешинчисида яшил

¹Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси. // <https://president.uz/uz/lists/view/5774>.

² Ўша жойда.

иктисодиётга ўтиш масаласи кўзда тутилган. Кўриниб турибдики ушбу мавзу келажакда ҳам ўта долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

Зеро мазкур масала бугун пайдо бўлган муаммо эмас. Президентимиз Шавкат Мирзиёев Корея Республикасида 2021 йилда ўтказилган “Яшил ўсиш ва глобал мақсадлар учун ҳамкорлик – 2030” (P4G) иккинчи халқаро саммитидаги нутқида: “Бугунги кунда она табиатнинг ўзи бизга йўллаётган огоҳлик кўнғироғига бепарво бўлмаслигимиз керак. Афсуски, иқлим ўзгаришлари тобора кучайиб бормоқда. Биз яшаётган Марказий Осиёда сўнгги 30 йилда ўртача йиллик ҳарорат тахминан бир даражага кўтарилди. Минтақамиздаги асосий дарёларнинг ҳавзаси ва биологик хилма-хилликнинг қисқариб бораётгани жиддий хавотир уйғотмоқда. Буғланиш даражасини оширадиган газлар ва атмосферанинг кенг миқёсда ифлосланиши муаммоларни янада чуқурлаштирмоқда. Бугунги кунда “яшил тараққиёт” борасидаги мақсадларга эришиш учун мамлакатларнинг ҳаракатлари янада фаол ва самарали бўлиши кераклигига ҳеч ким шубҳа қилмаяпти. Бошқа чорамиз ҳам йўқ”³, деб таъкидлади.

“Яшил тараққиёт”га эришиш учун “яшил иқтисодиёт”га ўтишимиз ва уни ривожлантиришимиз лозим бўлмоқда. Шу туфайли мамлакатимизда бундай иқтисодиётни шакллантириш учун яшил иқтисодиётни ривожлантириш лозимлигини инобатга олиб, мамлакатимизда «Яшил» иқтисодиётга ўтиш стратегияси белгилаб берилди. Президентнинг 2019 йил 4 октябрда “2019-2030 йиллар даврида Ўзбекистон Республикасининг “яшил” иқтисодиётга ўтиш стратегияси” тўғрисидаги ПҚ-4477-сонли қарори билан 2019-2030 йиллар даврида Ўзбекистон Республикасининг “яшил” иқтисодиётга ўтиш стратегияси тасдиқланди. Ушбу стратегия бўйича “Яшил” иқтисодиётга ўтишнинг асосий вазифаларидан бири иқтисодиётнинг энергия самарадорлигини ошириш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланишдан иборатдир.

Юқоридаги вазифалардан келиб чиқиб, Президентимиз ўзининг мурожаатномасида алоҳида таъкидлади: “Умуман, келгуси уч йилда барча давлат ташкилотларида қуёш панеллари ва иссиқ сув коллекторлари ўрнатилади. Ушбу мақсадларда 2 миллиард доллар миқдорида инвестиция жалб қилинади. Бунинг ҳисобидан уларнинг 60 фоиз электр ва газ истеъмоли “яшил энергия”га ўтказилади. Аҳоли хонадонларида эса, қуёш панели ўрнатишга ажратилдиган субсидиялар ҳажми 2 баробар кўпайтирилади. Умуман, “яшил энергия”га тезроқ ўтмасак, бу борада қонунларимизда ҳам аниқ механизмларни белгиламасак, аҳолимиз ва тадбиркорларимизни рози қила олмаймиз”⁴. Бунга эришиш учун мавжуд технологияларни модернизация қилиш ва молиявий механизмларни ривожлантириш ва назоратни кучайтириш лозим бўлади.

Кўриниб турибдики Янги Ўзбекистоннинг 2022-2026 йилларга мўлжалланган тараққиёт стратегиясида асосий эътиборлардан бир йўналиши “Яшил иқтисодиёт”ни шакллантириш ва ривожлантиришга бағишланади. Ушбу стратегияни амалга ошириш натижасида иссиқхона газларининг ялпи ички

³ <https://zarnews.uz/post/yashil-iqtisodiyot-nima>.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси. // <https://president.uz/uz/lists/view/5774>.

махсулот бирлигига нисбатан солиштирма ажратмалари 2010 йилдагига нисбатан 10 фоизга қисқартирилади. Газнинг бундай ишлардан тежалиши аҳолига газни етказиб бериш имкониятини оширади.

Мазкур стратегиянинг амалга оширилиши натижасида “100 фоизгача аҳоли ва иқтисодиёт тармоқлари замонавий арзон ва ишончли энергиядан фойдаланиш имконияти билан таъминланади. Бундан ташқари, экологик жиҳатдан яхшиланган мотор ёқилғиси ва автомобиллар ишлаб чиқариш ва улардан фойдаланиш кенгайтирилади, электр транспорти ривожлантирилади”⁵. Кўриниб турибдики, мамлакатимиз келажаги бевосита “Яшил иқтисодиёт”ни шакллантириш билан боғлиқдир. Булардан келиб чиқиб, оммага “Яшил иқтисодиёт”нинг ўзи нима, деган саволга жавоб бериш мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз.

Яшил иқтисодиёт иқтисодиёт фанларининг бир йўналиш сифатида ўтган асрнинг охирида пайдо бўлган эди. Мазкур иқтисодиёт табиий муҳитнинг таркибий қисми бўлиб, унинг бир йўналиши ҳисобланади. Яшил иқтисодиёт тушунчаси иқтисодий фанлар ва фалсафанинг кўплаб бошқа соҳаларидаги ғояларни ўз ичига оладиган табиат ва жамият билан боғлиқ экологик иқтисодиёт, атроф-муҳит иқтисодиёти, ресурсларга асосланган иқтисодиёт, аҳолининг ривожланиши, феминизм иқтисодиёти каби яшил сиёсат билан боғлиқ иқтисодиётни ўз ичига олади.

Яшил иқтисодиёт бу иқтисодий тизим бўлиб, унинг асосий мақсади сайёрамизнинг экологияси ва уни сақлаб қолиш билан бирга иқтисодиётнинг барча соҳаларини фаол омиллар эвазига ривожлантиришга қаратилган. Шундай қилиб, ушбу тушунчага қуйидагича таъриф беришни мақсадга мувофиқ, деб топдик. **Яшил иқтисодиёт деганда, инсон ҳаёти ва соғлиғи учун зарур бўлган ресурсларни, атроф-муҳит ва экологияни бир бутун ҳолда сақлаб қолиб ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш соҳалари билан боғлиқ иқтисодиётни янада ривожлантиришни амалга оширишга асосланган иқтисодий фаолиятнинг янги йўналиши тушунилади.**

Бунда қуйидаги тадбирларни амалга ошириш лозим бўлади.

Биринчидан, аҳолининг эҳтиёжларини қондириб, уларнинг фаровонлиги, яшаш даражаси ва сифатини ошириш учун моддий неъматларни яратишни барқарор равишда экология ва атроф-муҳитга зарар етказмасдан кўпайтириб бориш лозим бўлади. Бунда асосий эътибор иқтисодиётда энергия самарадорлигини ошириш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланишга қаратиш мақсадга мувофиқ.

Иккинчидан, ишлаб чиқариш ва иқтисодиётни ривожлантириш учун энергия ресурслари керак бўлади, буларни қайта тикланадиган энергия манбалари ҳисобидан кўпайтириш, жамоат транспортини ҳам электр қуввати билан юрадиганларига алмаштириш, энергияни тежайдиган биноларни барпо қилиш каби йўналишларда ишларни олиб бориш кўзда тутилган. Бунда иқлим ва экология барқарорлигига имкон берувчи мустаҳкам иқтисодий тараққиётга эришишдан чораларини кўриш ҳам муҳим вазифалар сирасига киради.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 4 октябрда имзоланган “2019-2030 йиллар даврида Ўзбекистон Республикасининг “яшил” иқтисодиётга ўтиш стратегияси” тўғрисидаги ПҚ-4477-сон қарори.

Учинчидан, атроф муҳитга зарарли газларни чиқармайдиган, атроф-муҳитни асрайдиган, экологик тоза технологияларни яратиш орқали экологик тоза маҳсулотларни етиштириш масаласига ҳам алоҳида аҳамият бериш лозим бўлади. Бунда технологик модернизациялаш ва молиявий механизмларни ривожлантириш орқали иқтисодийнинг энергия самарадорлигини ошириш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш йўллари ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ. Бунда давлат инвестициялари ва харажатларининг устувор йўналишларига илғор халқаро стандартларга асосланган "яшил" мезонларни киритиш ҳам лозим бўлади.

Тўртинчидан, бир томондан, табиатдаги барча ресурслар чекланган бир пайтда инсон эҳтиёжлари чексизлигини инобатга олиб, уларнинг мувофиқлигини таъминлаш мақсадида неъматларни ишлаб чиқаришни кенгайтиришни табиий ресурсларни камайтирмасдан амалга ошириш, Оролбўйидаги экологик инқирознинг салбий таъсирини юмшатиш чораларини кўриш ҳам долзарб масалалар сирасига киради.

Бешинчидан, аҳолининг доимий ўсиб бораётган эҳтиёжларини қондириш учун қанча ишлаб чиқариш, қандай ишлаб чиқариш, кимга ва қайси ҳудудга мўлжаллаб ишлаб чиқариш масаласига атроф-муҳитни асраган ҳолда катта аҳамият берилади. Ушбу соҳада давлат томонидан рағбатлантириш механизмларини, давлат-хусусий шериклигини ривожлантириш ҳамда халқаро молиявий институтлар билан ҳамкорликни фаоллаштириш мақсадга мувофиқ бўлади. Бугундан бошлаб "яшил иқтисодиёт"га ўтиш йўналишлари бўйича тажриба-синов лойиҳаларини амалга оширишиб, уларнинг мураккаб йўналишларини жорий қилишга кўмаклашиш ҳам долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

Олтинчидан, "яшил" иқтисодиёт соҳасида, юқори самарадорликка эришиш учун хорижий давлатлар билан икки томонлама ва кўп томонлама шартномалар тузиш орқали халқаро ҳамкорликни мустаҳкамлаш. Бунда яшил иқтисодиётни такомиллаштириш бўйича тажрибалар билан ўртқлашиш ва шу соҳага йўналтириладиган мақсадли инвестицияларни жалб қилиш масалаларини илгари суриш ҳам лозим бўлади.

Еттинчидан, "яшил иқтисодиёт"ни шакллантириш ва уни ривожлантириш учун шу соҳани юритадиган кадрларни ҳам шакллантириш мақсадга мувофиқ. Мазкур йўналиш бўйича таълимга инвестициялар киритишни рағбатлантириш, етакчи хорижий таълим муассасалари ва илмий-тадқиқот марказлари билан ҳамкорликни ривожлантириш ўта долзарб масалалардан бири ҳисобланади. Шунингдек, "яшил" иқтисодиётдаги меҳнат бозори билан боғлиқ кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизимини ҳам йўлга қўйиш лозим бўлади.

Саккизинчидан, тан олиб атиш керак, айрим ҳолларда табиатга ва жамиятга тиклаб бўлмас даражада зарар етказилмоқда. Ҳудудларда, айниқса, йирик шаҳарларда ҳаво ифлосланиши бўйича ҳолат тобора ёмонлашиб бормоқда. Бу бевосита одамларнинг ушбу масалага масъулиятсизлик билан қараши туфайли рўй бермоқда. Буни инобатга олиб, экология ва атроф-муҳитга зарар етказиш билан боғлиқ жиноятлар оғир жиноятлар тоифасига киритилиши лозимлиги таъкидланди. Бу бўйича Президентимизнинг 2023 йил 31 майдаги

“Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасини трансформация қилиш ва ваколатли давлат органи фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармонида қайд этилди. Чунки, экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасида мамлакатимизда жиддий камчиликларга йўл қўйилаётганлиги ҳам ушбу фармонда қайд этилди.

Тўққизинчидан, мамлакатимизнинг барча ҳудудларида атмосферага чиқариладиган ташланмаларнинг юқини камайтириш бўйича тизимли ишларни йўлга қўйиш лозим бўлмоқда. Чунки, “дарахтлар ва буталар кесилишига мораторий эълон қилинган бўлишига қарамай, 44 мингтага яқин, шундан 9,5 мингга яқин қимматбаҳо дарахт ноқонуний кесилган. Оқибатда табиатга 36 миллиард сўмлик зарар етказилган. 2022 йилда экологик ҳуқуқбузарликлар юзасидан 27 ҳолат бўйича жиноий иш қўзғатилган. Бироқ, уларнинг барчаси бўйича енгил молиявий жарима жазоси қўлланилган”⁶, холос. Бежиз, экология ва атроф-муҳитга зарар етказиш билан боғлиқ жиноятлар оғир жиноятлар тоифасига киритилиши кўзда тутилган эмас.

Ўнинчидан, шуни тан олиб айтиш жоизки, ер, ер ости бойликлари, сув, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ҳамда бошқа табиий захиралар инсониятга Аллоҳ томонидан бебеҳо неъмат сифатида ином қилинган неъматлардир. Шу туфайли улар умуммиллий бойлик сифатида қаралади. Инсоният улардан фақат оқилона фойдаланишлари зарур. Ушбу бойликлар бежиз давлат муҳофазасида эканлиги алоҳида қонун билан белгилаб қўйилган. Қайд этиш жоизки, мамлакат миқёсида “Яшил макон” умуммиллий лойиҳаси доирасида ўрмон фондига кирмайдиган дарахтлар қимматбаҳо навларини кесишга муддатсиз мораторий жорий этилди. Бу ҳам атроф муҳитни, экологик вазиятни сақлаб туриш учун муҳим чоралардан биридир.

Ўнбиринчидан, яшил иқтисодиёт – мамлакатимиз келажагини белгиловчи муҳим йўналиш эканлигини инобатга олиб, ушбу соҳадаги ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, экологик маданиятни янада ошириш бўйича таъсирчан ташвиқот-тарғибот ишларини олиб бориш лозим бўлмоқда. Бу бирламчи вазифа сифатида махсус ваколатли давлат органларига юклатилган. Аммо бу етарли эмас. Ушбу ишга мамлакатимизнинг бирорта фуқароси бефарқ бўлишга ҳақлари йўқ. Экологияни бузиш билан боғлиқ бўлган жиноятларни одилона жазосини таъминлашда судлар билан боғлиқ ишларни тўғри ташкил этиш ҳам муҳим. Ҳозиргидек, бироз жарима билан чекланиб қолмасдан каттароқ жиноий жавобгарликка тортилиш масаласини ҳам белгилаш мақсадга мувофиқ. Чунки, экология ва атроф-муҳитга зарар етказиш, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси объектларини нобуд қилиш ёки уларга шикаст етказиш билан боғлиқ жиноятларни оғир жиноятлар тоифасига киритилиши лозим, деб ҳисоблаймиз.

Хулоса қилиб айтганда, биринчидан, яшил иқтисодиёт бу иқтисодий тизим бўлиб, унинг асосий мақсади сайёрамизнинг экологияси ва уни сақлаб қолиш билан бирга иқтисодиётнинг барча соҳаларини фаол омиллар эвазига ривожлантиришга қаратилган.

⁶ Ўзбекистон Республикаси Президентимизнинг 2023 йил 31 майдаги “Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасини трансформация қилиш ва ваколатли давлат органи фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони.

Иккинчидан, яшил иқтисодиётда инсон, табиат ва иқтисодиётнинг бир-бири билан уйғун ва барқарор ривожланишини таъминлаган ҳолда ҳаракат қилиш лозим бўлади. Бирор нарсани қиламан деб, иккинчи нарса йўқотилмайди. Масалан, уй қураман, деб дарахтлар аёвсиз кесиб ташланмайди, технологияларни кўпайтириш ҳаво атмосферасини заҳарли газлар билан тўлдириш эвазига амалга оширилмайди ва ҳ.к. Шу йўл билан барқарор тараққиётга эришиш бугунги кундаги глобал масалалардан биридир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2022 йил 20 декабрдаги Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси. // <https://president.uz/uz/lists/view/5774>.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 4 октябрда имзоланган “2019-2030 йиллар даврида Ўзбекистон Республикасининг “яшил” иқтисодиётга ўтиш стратегияси” тўғрисидаги ПҚ-4477-сон қарори.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентимизнинг 2023 йил 31 майдаги “Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасини трансформация қилиш ва ваколатли давлат органи фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони.

4. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг 2023 йил 18 ноябрда бўлиб ўтган биринчи мажлисидаги нутқи. // “Халқ сўзи” газетаси. 2024 йил 19 ноябрь. 238-сон. – 1-2 бетлар.

5. Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис Қонунчилик палатасининг Ўзбекистон Республикаси Бош Вазири номзодини кўриб чиқишга бағишланган мажлисидаги нутқи. // “Янги Ўзбекистон” газетаси. 2024 йил 21 ноябрь. 236-сон. – 1-2 бетлар.

6. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Сенетининг 2024 йил 19 ноябрда бўлиб ўтган биринчи мажлисидаги нутқи. Қонунчилик палатасининг биринчи йиғилишидаги нутқи.// “Янги Ўзбекистон” газетаси. 2024 йил 20 ноябрь. 235-сон. – 1-2 бетлар.

7. Пардаев М.Қ. Яшил иқтисодиёт нима? <https://zarnews.uz/post/yashil-iqtisodiyot-nima>. **05.06.2021 19:10 2151**.

8. Яшил иқтисодиёт: Дарслик. /А.В.Вахабов, Ш.Х.Хажикакиев ва бошқалар. –Тошкент.: “Universitet”, 2020. -262 б.